

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

จารีตเป็นเครื่องมือที่กำหนดแบบแผนของสังคม เพื่อให้คนในสังคมได้ประพฤติและปฏิบัติตาม ในทางองเดียวกันกับจารีตของพระรามในการแสดงโขน ก็มีแบบแผนและวิธีการแสดงเฉพาะตัวพระราม ที่ได้ปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และยังคงจะปฏิบัติต่อไป นับเนื่องแต่อดีตกาลที่ผ่านมา จารีตของพระรามที่ใช้ในการแสดงโขน ยังมีได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่ใช้วิธีการจดจำโดยผ่านกระบวนการทางธรรมชาติของมนุษย์คือ การใช้ความทรงจำ และไม่มีเครื่องช่วยจำอื่น ๆ กระบวนการจำโดยวิธีธรรมชาติของมนุษย์นี้ ก่อให้เกิดผลเสีย กล่าวคือ เมื่อมนุษย์เรา สังขารร่วงโรยส่ววัยชราสติปัญญาต่าง ๆ ก็เสื่อมถอยไปตามอายุขัย เป็นผลให้เกิดปัจจัยหลงลืมตามมา ซึ่งเป็นปัญหาแก่คนรุ่นหลัง

ในการที่จะสืบทอดแบบแผน และวิธีการแสดงจารีตของพระรามในการแสดงโขน ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ได้มีปัญหาด้านของรูปแบบ และวิธีการแสดง อันเกิดจากความหลงลืม และความคลาดเคลื่อนจากประเด็นปัญหาเหล่านี้ เป็นผลให้ผู้วิจัยเลือกหัวข้อในการวิจัยนี้ เพื่อที่จะได้ใช้เป็นการบันทึกแบบอย่างจารีตสำหรับตัวพระรามในโอกาสต่อไป ผู้วิจัยได้ศึกษาจารีตของพระรามในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

จารีตในการคัดเลือกฝึกหัดตัวพระราม, จารีตในการแสดงโขนของตัวพระราม จารีตพระรามในส่วนการแสดงอื่น ๆ

ในด้านจารีตการฝึกหัดตัวพระรามนั้น ประกอบด้วยเกณฑ์คัดเลือกโขนพระ ซึ่งเกณฑ์การคัดเลือกนี้ได้รวบรวมมาจากแหล่งตำรา และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิความรู้ทางด้านนาฏศิลป์โขนพระ ซึ่งพอสรุปได้ว่า ผู้ที่จะได้รับการคัดเลือกเป็นตัวพระนั้น จะต้องมรูปร่างสูงโปร่งใบหน้าจะต้องรับกับชฎา เมื่อทำการคัดเลือกผู้ที่จะเรียนโขนพระได้แล้ว ถัดต่อมาก่อนที่จะเริ่มทำการฝึกหัด ก็จะต้องทำพิธีที่เรียกว่า พิธี "คานับครู" อันถือเป็นจารีตที่ปฏิบัติกันมาแต่อดีต ในด้านของการเรียนการสอนภายในวิทยาลัยนาฏศิลป์

ความหมายของการคำนับครู ก็คือการยอมตนเป็นศิษย์ เพื่อที่จะรับการถ่ายทอดจากครูผู้สอน พิธีการคำนับครูประกอบด้วย ครูผู้ทำหน้าที่เป็นประธานจะกล่าวโอองการคำนับครู นำหมู่นักเรียนใหม่ แล้วให้นักเรียนใหม่กล่าวคาบูกษาว่าตาม หลังจากกล่าวโอองการเสด็จเรียบร้อย ครูอาวุโสในแต่ละสาขา จะทำพิธีจับมือแก่บรรดานักเรียนใหม่เพื่อเป็นสิริมงคล

จารีตในการฝึกหัดตัวพระราม จะเริ่มต้นด้วยการฝึกหัดพื้นฐาน ที่เรียกว่าการฝึกหัดเบื้องต้น เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักท่าทางอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการฝึกหัดโซนพระ ซึ่งประกอบด้วย การตบเข้า, การถองสะเอว, การเดินเส้า

และนอกจากนี้ เมื่อผ่านขั้นตอนการฝึกหัดเบื้องต้น ผู้ฝึกหัดก็จะได้รับการดัดเหลี่ยมหรือที่เรียกว่า ถีบเหลี่ยม ตลอดจนการดัดนิ้วมือและการดัดข้อมือ รวมไปถึงการฝึกหัดการกระดกเท้า ยกเท้าและอื่น ๆ เมื่อผู้ฝึกหัดได้ฝึกปฏิบัติท่าเหล่านี้จนเกิดความชำนาญแล้วก็จะได้รับการถ่ายทอดให้ฝึกหัดจารีตในการรำเพลงช้า เพลงเร็ว อันถือเป็นแม่ท่าเบื้องต้นของตัวพระ เพราะเหตุว่า ท่ารำต่าง ๆ ที่ใช้ในการแสดงล้วนแล้วแต่หยิบยกมาจากท่ารำเพลงช้า เพลงเร็วแทบทั้งสิ้น ที่กล่าวมานี้เป็นการฝึกหัดพื้นฐานที่ผู้ฝึกหัดโซนตัวพระรามทุกคนจะได้รับการถ่ายทอดให้ฝึกหัดปฏิบัติจนเกิดความชำนาญ เจกเช่น บรรดาศิลปินโซนพระที่มีชื่อเสียงทั้งอดีตและปัจจุบันที่กว่าจะก้าวขึ้นมาเป็นตัวพระรามจนเป็นที่ยอมรับของผู้ชมศิลปินเหล่านี้ก็ต้องผ่านขั้นตอนที่ถือว่ามีความสำคัญต่อการฝึกหัดเป็นตัวพระราม นั่นคือการฝึกหัดเบื้องต้น และการรำเพลงช้า เพลงเร็วเช่นเดียวกัน

จารีตในด้านการแสดงของผู้ที่จะเป็นตัวพระราม จะประกอบด้วยหัวใจสำคัญของการแสดงเป็นตัวพระรามดังนี้คือ สามารถรำเพลงช้าปีได้, สามารถรำเพลงหน้าพาทย์บาทสฤณีได้, สามารถรำตรวจพลได้, สามารถทำการรบและขึ้นลอยได้, สามารถตีบทได้

องค์ประกอบทั้ง 5 นี้ นับเป็นหัวใจสำคัญของผู้แสดงเป็นตัวพระราม ที่จะต้องสามารถรำ และปฏิบัติได้ครบทั้ง 5 ประการ จึงจะนับว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถแสดงตัวเป็นตัวพระรามได้อย่างสมบูรณ์ ส่วนการที่ผู้จะสามารถแสดงได้ประทับใจผู้ชมย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถเฉพาะตัวของนักแสดง พรสวรรค์ตลอดจนบุคลิกและรูปร่างหน้า

ตาเป็นองค์ประกอบ นอกเหนือจากองค์ประกอบที่เป็นหัวใจสำคัญ ในจารีตการแสดงเป็นตัวพระราม ผู้แสดงเป็นตัวพระรามจะต้องเป็นผู้ที่ร่าสวย มีความภูมิฐาน ตลอดจนลีลาสง่าผ่าเผย มีความแม่นยำในท่ารำเพลงหน้าพาทย์ โดยเฉพาะเพลงที่ใช้กับตัวพระราม ซึ่งได้แก่ เพลงบาทสกุณี ผู้เป็นตัวพระราม จะต้องรู้ท่วงท่าของเพลงหน้าทับ และไม้กลอง ในเพลงหน้าพาทย์นี้ได้อย่างแม่นยำ ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่เกิดความผิดพลาดในขณะรำ นอกจากนี้แล้วยังต้องมีความแม่นยำในเรื่องของการรำตรวจพล ตลอดจนกระบวนการรบและการขึ้นลอย ผู้แสดงเป็นตัวพระรามจะต้องมีความสามารถ จดจำกระบวนการขึ้นตอนการรบได้เป็นอย่างดี และสามารถใช้ปฏิภาณไหวพริบ ในการที่จะตัดทอนกระบวนการขึ้นตอนของการรบได้ในเวลาที่จำเป็น สุดท้ายในเรื่องของการใช้บทผู้แสดงเป็นตัวพระราม จะต้องมีความสามารถ และใช้ปฏิภาณไหวพริบในการที่จะแยกประเภท การใช้บทได้ถูกต้องตามลักษณะแบบแผนของการพากย์ และเจรจา ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ถ้าผู้แสดงเป็นตัวพระรามคนใดขาดส่วนใดส่วนหนึ่ง จากที่กล่าวนี้ก็จะส่งผลให้จารีตในการแสดงของตัวพระรามไม่ครบบริบูรณ์ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและความสามารถ จากการที่ผู้แสดงได้รับการถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์ของตนเองอีกด้วย

ในเรื่องจารีตของพระรามในส่วนประกอบการแสดงอื่น ๆ อันได้แก่ เวทีจาก เครื่องแต่งกาย ตลอดจนอุปกรณ์การแสดงต่าง ๆ พบว่าเวทีที่ใช้ในการแสดงโขนของไทยเรามีลักษณะที่แตกต่างจากเวทีของต่างประเทศ อันได้แก่ การแบ่งส่วนต่าง ๆ ของเวที บนเวทีโขน จะแบ่งขนาดของเวทีเป็น 3 ส่วน อันได้แก่ ส่วนบน ส่วนกลาง และส่วนล่าง ส่วนล่างคือ บริเวณที่เป็นประตูออกทางด้านขวามือ ส่วนกลางได้แก่บริเวณตอนกลางเวที ส่วนบนของบริเวณที่เป็นประตูเข้าทางด้านซ้ายมือ ลักษณะการแบ่งเวทีเช่นนี้มีความแตกต่างจากการแบ่งเวทีที่เป็นหลักสากล กล่าวคือ ลักษณะการใช้พื้นที่ของตัวแสดง โดยเฉพาะตัวพระรามสามารถใช้พื้นที่บนเวทีได้ทุกส่วน ที่สำคัญจะต้องพยายามแสดงให้ใกล้คนดู เพื่อที่จะให้ผู้ชมได้เห็นผู้แสดงอย่างชัดเจน

ในด้านของเครื่องแต่งกายของพระราม พบว่าเครื่องแต่งกายของพระรามนั้นเลียนแบบมาจากเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ และการกำหนดสีของเครื่องแต่งกายของพระรามนั้น ก็กำหนดขึ้นตามลักษณะของคากลอนที่แสดงถึงเวลาเกิดของตัวพระราม

เครื่องแต่งกายของพระรามที่แต่งเรียนเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์นี้ ได้แต่งมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรับปรุงรูปแบบของเครื่องแต่งกายของพระรามเสียใหม่ โดยให้แต่งกายคล้ายพวกพราหมณ์ซึ่งเป็นการแต่งกายที่เลียนแบบตัวพระรามในมหากาพย์รามายณะของอินเดีย (ดูภาพที่ 178)

ในส่วนองค์ประกอบต่าง ๆ พบว่า อุปกรณ์ประกอบฉาก ที่มีความจำเป็นต่อพระรามได้แก่ ศรี ลูกศร เตียง กลด ราชรถ เป็นต้น ซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่มีความสำคัญต่อบทบาทของพระราม เพื่อที่จะเน้นให้ผู้ชมได้เห็นความสำคัญของตัวพระราม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า พระรามเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ไทยแต่โบราณ ในด้านของการเป็นนักรบและนักปกครอง อันจะสังเกตได้จากวรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์ ที่กล่าวถึงเรื่องราวของพระราม ในแต่ละสมัยนั้น เป็นกระจกสะท้อนให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าทั้งสิ้น ดังนั้นเรื่องราวของพระรามที่ปรากฏจึงน่าจะเป็น เรื่องราวของพระมหากษัตริย์ไทยแต่อดีตก่อนหน้านี้ อีกทั้งในการแสดงโขนเนื้อเรื่องที่น่ามาแสดง ก็แสดงให้เห็นถึงความเก่งกล้าในการรบของพระราม ซึ่งเป็นการฉายให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในด้านการรบของพระมหากษัตริย์ไทยนั่นเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะ

ในปัจจุบันนี้ จารีตของพระรามในการแสดงโขน ได้มีการปรับปรุงรูปแบบตามยุคสมัยและกาลเวลา ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพของสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลกาวัตร์ อันเป็นปัจจัยส่งเสริมให้คนในสังคม ต้องใช้ชีวิตอย่างรีบเร่ง เพื่อให้ทันสภาพการเปลี่ยนแปลง เมื่อสภาพชีวิตของคนในสังคมเป็นไปในลักษณะเช่นนี้ ในด้านการแสดง ก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพสังคม จึงทำให้จารีตในการแสดงของพระราม ต้องปรับเข้าหาผู้ชม เนื่องด้วยระยะเวลาเป็นเงื่อนไขในการกำหนดจารีต อันจะเห็นได้จากจารีตในเรื่องของการตรวจพลของพระราม การตรวจพลของตัวพระรามในปัจจุบันได้ตัดทอน ให้เหลือการรำเพียงฉากเดียว หรือแม้แต่จารีตในกระบวนการรบในปัจจุบันจะไม่เห็นขั้นตอนการนุ่งผ้า ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนการเตรียมพร้อมก่อนเข้ารบ หรือแม้แต่การรบไม้ 1 ไม้ 2 บางครั้งตัดทอนลงเหลือแต่การขึ้นลอยเพียงอย่างเดียว การใช้เพลงหน้าพาทย์ที่สำคัญของตัวพระราม เช่น การรำเชิดฉิ่งศรทง แต่เดิมผู้แสดงเป็นพระรามจะต้องรำ เพลงเชิดฉิ่งศรทง 3 ตัว ปัจจุบันนี้นิยมรำศรทง ตัว 3 เพียงตัวเดียว เนื่องจากข้อกำหนดในเรื่องของเวลา

จารีตของพระรามที่ยังคงปฏิบัติสืบมาจนปัจจุบันนี้ ได้แก่ จารีตในการรำเพลงซ้ำปี จารีตในการรำเพลงหน้าพาทย์บาทสกุณี และจารีตในการใช้บท จารีตทั้งสามประการนี้ยังคงรูปแบบแผนของพระรามไว้อย่างสมบูรณ์ ในด้านของปัญหากระบวนการของตัวพระรามในปัจจุบัน พบว่าผู้แสดงเป็นตัวพระรามส่วนใหญ่นิยมใช้ลีลาทำร่าอย่างละครใบ ซึ่งแตกต่างจากลีลาทำร่าของพระโขนงในอดีต ประเด็นปัญหานี้ น่าจะเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย วิเคราะห์ทำร่าของตัวพระราม ในอดีตและปัจจุบันมีความแตกต่างอย่างไร และนอกจากนี้ น่าจะได้ทำการศึกษาจารีตในการแสดงโขน ของตัวละครตัวอื่น ๆ เช่น ทศกัณฐ์ นางสีดา และหนุมาน ซึ่งเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญเช่นกัน สำหรับผู้ที่สนใจจะศึกษานโอกาสต่อไป